

PAPER DETAILS

TITLE: AMIK GÖLÜ'NÜN KÜLTÜREL EKOLOJISI

AUTHORS: Hüseyin KORKMAZ,MEHMET GÜRBÜZ

PAGES: 1-26

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3152>

AMİK GÖLÜ'NÜN KÜLTÜREL EKOLOJİSİ (Cultural Ecology of Lake Amik)

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KORKMAZ*
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜRBÜZ**

ÖZET

Bu çalışmada, Akdeniz Bölgesi'nin doğusundaki Amik Ovası'nda yer alan ve 1975 yılında tamamen kurutulan Amik Gölü'nün kültürel ekolojisi incelenmiştir. Gölün bulunduğu alan, kara, nehir ve deniz yolu ulaşımının yanında uygun iklim koşulları, sulak alan ekosistemi ve verimli topraklar nedeniyle Paleolitik dönemden bu yana kesintisiz yerleşmeye sahne olmuştur. Bu süreç içinde göl ve çevresinde yaşayan insanlar arasındaki karşılıklı etkileşime bağlı bir dizi sosyo-ekonomik ve kültürel davranışlardan oluşan bir sulak alan kültürel ekolojisi gelişmiştir. Göl kurutulduktan sonra bu kültürel ekolojide büyük bir değişim gerçekleşmiştir. Amik Gölü'nün kurutma öncesi kültürel ekolojisi; literatürün yanında kurutulan gölalanı ve çevresindeki yerleşmelerde yapılan arazi çalışmaları ile 60 yaş ve üstündeki insanlarla yapılan mülakat ve söyleşilerle tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre Amik Gölü kültürel ekolojisinin balıkçılık, kara avcılığı, hayvancılık, saz ve kamış kesimi, eko-turizm gibi sosyo-ekonomik ve kültürel faaliyetlerden oluştuğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel ekoloji, Sulak alan, Amik Gölü

ABSTRACT

In this study, cultural ecology of the lake Amik, which was located on the Amik plain of Eastern Mediterranean Region and was drained in 1975 completely, was examined. The study area has been one of the important settlement areas since Paleolithic era due to suitable environmental conditions such as transportation (terrestrial, river and sea), climate, fertile soils, and wetland ecosystems. Because its interactions between people and the lake, a valuable wetland cultural ecology has established throughout the history. However, after drying processes, cultural ecology of the area has been changed drastically. To be able to examine cultural ecology of the lake before drying procedures, interview and participant observation technique were used along with literature findings. Interviews were done with older people whose ages are

*Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Antakya/HATAY. hkorkmaz@mku.edu.tr

**Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Kahramanmaraş. mgurbuz@ksu.edu.tr

more than 60. The results showed that cultural ecology the area includes several socio-economic activities such as fisheries, hunting, animal feeding, cutting reeds and ecotourism

Key words: *Cultural ecology, Wetland, Amik Lake.*

1- GİRİŞ

Coğrafyanın ele aldığı konulardan biri insan-çevre arasındaki ilişkidir. Bu ilişki, iki farklı yaklaşım tarzıyla ele alınmaktadır. Birincisi çevrenin insan faaliyetlerine olan etkisi (determinist), ikincisi ise insanın çevreyi nasıl kullandığı ve düzenlediği (possibilist) şeklindedir (Tümertekin ve Özgüç, 1998:33). Bununla beraber günümüz dünyasında, coğrafyanın önemli geleneklerinden birinin kültür ile doğa arasındaki karşılıklı etkileşimin incelenmesi olduğu düşüncesi oldukça yaygındır. Ancak, tarihsel süreç içerisinde insan-çevre arasındaki ilişki, bazen possibilist, bazen de determinist düşünce yaklaşımıyla ele alınmıştır. Özellikle sanayi devrimine kadar çevrenin insan faaliyetlerini nasıl etkilediği düşüncesi ön plandayken sanayi devriminden sonra insanın fiziki çevresini nasıl etkilediği sorgulanmaya başlanmıştır. Ancak, şu bir gerçek ki insanı, uzayda yersel bağları olmadan gezinen bir varlık olarak görmek ya da yeryüzü süreçlerini insanın rolünü göz ardı ederek incelemek doğru değildir (Robinson, 2005:142). İnsan-çevre ilişkisinde devamlı olarak karşılıklı bir etkileşimin olduğu kesindir. Bu etkileşimde birinin diğerine üstünlük sağlaması pek mümkün görünmez. Ancak insanın ekolojik döngüyü sekteye uğratabilecek şekilde çevreye olan müdahalesi her geçen gün artmakta, buna bağlı olarak ta insan yaşamını tehdit eden yeni çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu sorunları ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için insan-çevre arasındaki ilişki, “sürdürülebilir ekosistem” anlayışı içinde olmalıdır. Bir başka ifade ile insanın fiziki çevreye olan müdahalesi, fiziki çevredeki ekolojik dengeyi koruyarak sürdürmesi şeklinde gerçekleşmelidir.

İnsanın fiziki çevresini kullanma şeklini, kültür ve fiziki çevre şartları birlikte belirlemektedir. Herhangi bir kültür ile onun doğal çevresi arasındaki çok yönlü etkileşim ve ilişki, “kültürel ekoloji” olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram 19. yüzyılın sonlarından itibaren Amerika’da coğrafyacılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Kültürel

AMİK GÖLÜ'NÜN KÜLTÜREL EKOLOJİSİ

ekoloji, bazen determinist bazen de possibilist yaklaşım tarzıyla ele alınmıştır. Ancak her iki yaklaşım tarzında da kültür ve doğal ortam arasındaki ilişki hep ön planda tutulmuştur (Arı, 2003:76).

Kültürel ekolojide asıl olan; insanın fiziki çevreyi kendisi için kullanması, ancak bu kullanma sırasında fiziki çevrenin kendisini yenilemesine ve var olan ekolojik dengesini sürdürmesine imkan verilmesidir. Bir başka ifadeyle fiziki çevre “ekolojik sürdürülebilirlik” sağlanacak şekilde kullanılmalıdır.

Farklı kültürler, fiziki çevreden farklı şekillerde yararlanmakta ve buna bağlı olarak farklı kültürel ekolojiler ortaya çıkmaktadır. Bu farklı kültürel ekolojilerden biri de “sulak alan kültürel ekolojisi”dir.

Sulak alan oldukça geniş kapsamlı bir kavram olup çok çeşitli tanımları yapılmaktadır. Türkiye’nin 1993 yılında imzaladığı ve 1994 yılında yürürlüğe koyduğu “Ramsar Sözleşmesi”nde sulak alan şu şekilde tanımlanmaktadır: Doğal veya yapay, sürekli veya geçici, durgun ya da hareketli, tatlı, acı veya tuzlu suya sahip, denizlerin gel-git hareketinin çekilme devresinde altı metreyi geçmeyen derinliğe sahip kesimlerini de kapsayan bataklık, turba veya suyla kaplı alanların tümü sulak alanları oluşturur (Ramsar Convention Bureau, 1992). Genellikle bir yerin sulak alan olmasını belirleyen en önemli özellik, toprak ya da alt tabakanın en azından belli zamanlarda suyla kaplı ya da suya doymuş olmasıdır (Cowardin and others, 1979). Kısaca sulak alan, suyun birinci derecede bir faktör olarak çevreyi ve buna eşlik eden doğal bitki ve hayvan hayatını kontrol ettiği alanlardır (Çevre Bakanlığı, 2000:10)

Sulak alanlar, yeryüzünün tropikal ormanlarla birlikte en yüksek organik madde üreten ekosistemleri olup, çok yüksek bir ekonomik değere sahiptirler. Bu alanlar geçmişten beri yiyecek ve hammadde kaynağı, dinsel ve estetik amaçlı yerler olarak kullanılmaktadır (Mitsch and Gosselink, 2000). Böylece yakın çevresindeki insanların yaşamında önemli yer tutmuş, bölge ve ülke ekonomisine katkılar sağlamıştır. Sulak alanlar doğal dengenin sağlanması yanında insanlar için başta balıkçılık olmak üzere, su temini, ulaşım, hayvancılık, yaban hayatı, avlanma, saz kesimi ve rekreasyonel (balıkçılık, kuş gözlemciliği, su kayağı, kayıkla gezinti, kampçılık, avcılık, fotoğrafçılık, konaklama vb. aktiviteler) kullanım gibi ekonomik faaliyetlere imkan vermektedirler.

Yukarıda ifade edilen amaçlar doğrultusunda, sulak alan ile insan arasındaki ilişki, sulak alanların ekolojik karakterini koruyarak gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını karşılayabilecek tarzda gerçekleştirilmelidir. Ne yazık ki, sanayi devriminden sonra doğanın insan tarafından denetim altına alınması ve sömürülmesi düşüncesi, sulak alanların yok edilmesine neden olmuştur. 1960'lı yıllara kadar sulak alanların değersiz ve gereksiz olduğu düşüncesi birçoğunun kurutulmasına neden olmuştur. 1960'ların ortalarında sulak alanların işlevleri ve ekosistem için önemleri kavranmış, 1980'lerden sonra sulak alanların kurutulmaması gerektiği üzerinde durulmaya başlanmıştır. 1990'larda ise sulak alanların çevresindeki kültürler için de önemli olduğu anlaşılmış, bunun üzerine birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sulak alanların kurutulması kanunen yasaklanmıştır (Arı, 2006:281).

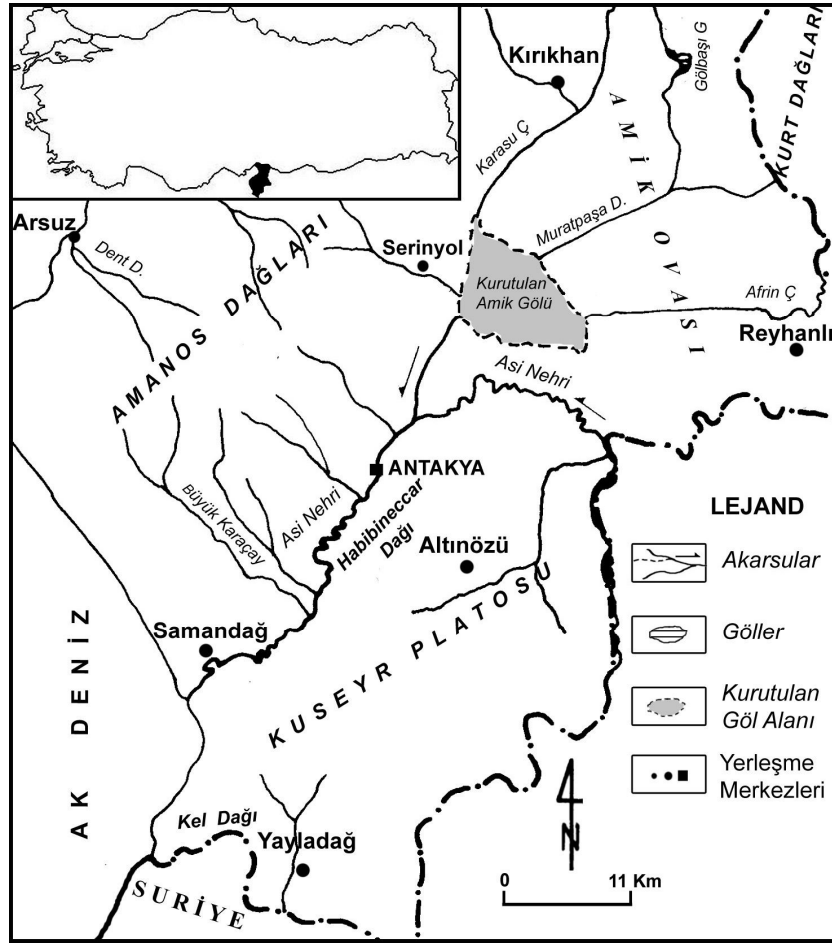
Yukarıda belirtilen süreç içinde ülkemizde kurutularak ortadan kaldırılan sulak alanların en önemlilerinden biri de Amik Gölü'dür (Şekil 1). Bu çalışmada, Amik Gölü'nün kurutma öncesi kültürel ekolojisi incelenmiştir.

2- MATERYAL VE YÖNTEM

“Amik Gölü'nün Kültürel Ekolojisi”, gölün tamamen kurutulduğu 1975 yılına kadar olan dönem için değerlendirilmiştir. Bunun için öncelikli olarak geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Göl kurutulmadan önceki bilgilere ulaşabilmek için 1948 ve 1960 yılı baskılı 1/25 000 ölçekli topografik haritalar ile 1950 öncesi hava fotoğrafları incelenmiş ve 2006–2007 yıllarında arazi çalışmaları yapılmıştır. Kurutma öncesi kültürel ekolojiye ait ayrıntılı bilgiler olmadığından bu bilgiler Amik Gölü'nden daha çok etkilenen yakın çevresindeki yerleşme birimlerinde (Antakya, Büyükdalyan, Arpahan, Paşaköy, Serinyol, Bağlama, Topboğazı, Özsoğuksu, Kırıkhan, Tellisultan Höyüğü, Kangallar, Yankitepe, Kazkeli, Aktaş, Karatepe, Akkerpiç, Kumlu, Suluköy, Terzihüyük, Kurtuluş, Teledis, Aksuvatlı, Suvatlı ve Reyhanlı), 60 yaş ve üzerindeki 100 kişi ile mülakat ve söyleşi yapılarak elde edilmeye çalışılmıştır. Mülakat ve söyleşilerde kişileri yönlendirmeye yönelik sorular yerine onların önem verip anlattıkları kaydedilmiştir. Daha önce Arı'nın (2003) da vurguladığı gibi, bu yöntemle Amik Gölü'nün kültürel ekolojisi, bizim önemli gördüğümüz yönleriyle değil, Amik Gölü sulak

AMİK GÖLÜ'NÜN KÜLTÜREL EKOLOJİSİ

alan ekosistemi içinde yaşamış halkın algılamalarına göre tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada elde edilen bilgiler ışığında kurutma öncesi kültürel ekoloji haritası yapılmıştır.

Şekil 1. Amik Gölü Lokasyon Haritası
Figure 1. Location map of Lake Amik

3- AMİK GÖLÜ VE HİDROLOJİK TARİHÇESİ

Amik Gölü, Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda, Antakya-Kahramanmaraş grabeninin en güneyini oluşturan Amik Ovası tabanında yer almaktaydı. Antakya'nın yaklaşık 18 km kuzeydoğusundaki bu göl, 1975 yılında kurutularak tamamen ortadan kaldırılmıştır (Şekil 1).

Gölün içinde bulunduğu graben alanının (Amik Ovası) kuzey-güney uzunluğu 80–90 km, doğu-batı genişliği 2–35 km olup, yükseltisi 80–250 m arasında değişmektedir. Amik Ovası, batıda kuzeydoğu-güneybatı uzanışlı Amanos Dağları (2250 m), doğuda aynı doğrultuda uzanış gösteren Kurt Dağları ve Suriye Platosu (825 m), güneyde ise Kuseyr Platosu, Habibineccar Dağı (509 m) ve Antakya-Samandağ grabeni (0–80 m) tarafından sınırlandırılmıştır. Amik Gölü aynı zamanda Antakya-Samandağ grabeni içinde yer alan Asi Nehri ile Akdeniz'e açılmaktadır (Şekil 1).

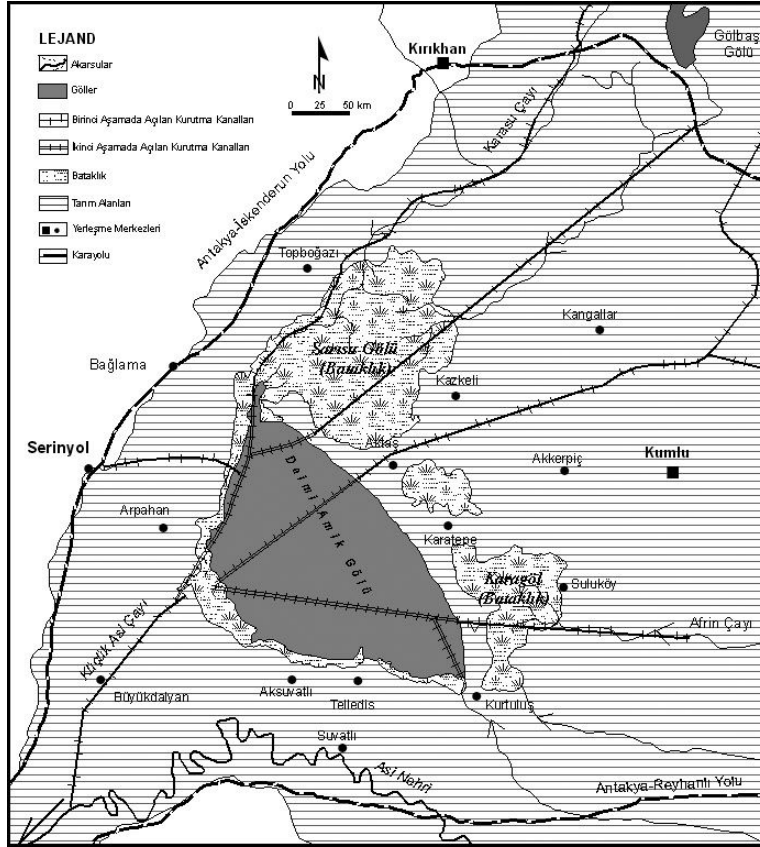
Amik Gölü'nün içinde bulunduğu graben alanı, Kretase ve Eosen sonu faylanmalar ile çökmüş ve bu çökme yavaş bir biçimde devam etmiştir. Çöken alanlara önce Miosen, sonra Pliosen denizi sokulmuştur (Öztemir ve diğerleri, 2000:88). Plio-Kuaterner'den günümüze ise etkin gerilme rejimi, doğrultu atımdan açılma rejimine doğru gelişim göstermiştir (Över ve diğerleri, 2001:12). Kuzeydoğu-güneybatı yönelimli bu açılma rejimi Amik Ovası'nı (pull-apart) oluşturmuştur (Gülen ve diğerleri, 1987:323; Perinçek ve Eren, 1990:191). Ovanın en çukur yerinin çevreden gelen sular tarafından doldurulması sonucunda Amik Gölü ve çevresindeki bataklıklar ortaya çıkmıştır.

Amik Gölü beslenme alanı 6600 km²'dir. Göl, kurutulmadan önce Karasu, Afrin, Muratpaşa, Topboğazı, Bakras, Bekirli, Karaali, Bedirge, Harim, Sarısu ve Kızıllark gibi akarsular tarafından bütün yıl boyunca beslenmekteydi. Bunların dışında gölü besleyen birçok mevsimlik akarsular da vardı. Gölün fazla suları 12 km uzunluğa sahip Küçük Asi Çayı aracılığıyla Asi Nehri'ne drene edilmekte idi (Şekil 2)

Göle çevredeki kaynak ve akarsulardan gelen yıllık ortalama su miktarı 1940–1955 yılları arasında 908,5x10⁶-1830,4x10⁶ m³ arasında gerçekleşmiştir (DSİ., 1958:70). Amik Gölü sık bir göl olduğu için alanı beslenme rejimine bağlı çok hızlı bir değişim göstermekteydi. Gölün su seviyesi genelde 80–81 m arasında değişmekteydi. Ancak 1949 yılında

AMİK GÖLÜ'NÜN KÜLTÜREL EKOLOJİSİ

79.40 m ile minimum seviye, 1953 yılında ise 83.40 m ile maksimum seviye değerleri ölçülmüştür (DSİ., 1958:25). Göl seviyesindeki bu değişim, göl ve çevresindeki bataklıkların boyutlarının farklı şekillerde belirtilmesine yol açmıştır. Türkmen (1937)'e göre göl alanı, 89 km² olup taşkın zamanlarında bu alan 220 km²'yi bulmaktadır. Herzog (1954) ise göl alanının 100 km² olduğu bilgisini verir. 1950'li yıllarda ise göl ve çevresindeki bataklıkların toplam alanı 31 000 hektardır. Bu alanın 9 000 hektarını göl, 22 000 hektarını ise bataklıklar oluşturmaktaydı (DSİ., 1958:2).

Şekil 2. Amik Gölü ve Kurutma Çalışmaları
Figure 1. Lake Amik and drying works

Kurutma çalışmaları öncesi Amik Gölü ve çevresindeki bataklık alanları, beslenmenin fazla olduğu kış aylarında tek bir göl izlenimi verirdi. Beslenmenin en az olduğu yaz aylarında ise üç ayrı göl görüntüsü ortaya çıkardı. Bunlardan biri daimi göl, diğer ikisi ise daha çok bataklık özelliği gösterirdi (Şekil 2). Daimi göl, diğerlerine göre daha derin ve büyük bir su yüzeyine sahipti. Aynı zamanda içinde saz ve kamışlar yetişmezdi. Bundan dolayı halk tarafından “deniz” olarak isimlendirilmiştir. Daimi göl alanı, kuzeydoğu ve güneydoğudaki bataklık alanlarından kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanış gösteren bir kum seti ile ayrılmaktaydı. Bu kum seti, göl alanında etkili olan güneybatı yönlü hakim rüzgarların (Korkmaz, 2005:46) neden olduğu dalga ve akıntıların, kumları ve gölde yaşayan canlıların kabuklarını gölün doğu kıyısında biriktirmesi sonucunda oluşmuştur. Daha sonraları bu kumlar inşaat malzemesi olarak kullanılmaya başlanmış ve zamanla kum seti ortadan kaldırılmıştır. Beslenmenin fazla olduğu dönemlerde gölün suları bu kum setini aşarak diğer göller (bataklıklar) ile birleşirdi. 1960 öncesi göl kenarındaki yerleşmeler içme suyu ihtiyacını gölden karşılamaktaydı. Bu durum daimi göl sularının ne kadar temiz olduğunun bir göstergesidir.

Kum setinin güneydoğusundaki bataklık alan, halk tarafından “Karagöl” olarak isimlendirilmiştir. Bu alandaki suyun rengi siyaha yakın bir sarılıktaydı. Bu renk uzun süre tabanda birikmiş olan saz ve kamışların bakteriyolojik parçalanmasından kaynaklanmaktaydı. Karagöl’ün derinliği 80–100 cm arasında değişmekteydi. Afrin Çayı, Amik ovasında önce Karagöl’e dökülürdü. Karagöl ise daimi gölle Karabatak mevkiinde irtibat halindeydi (Şekil 2). 3000–4000 ha alana sahip olan Karagöl, küçük alanlar dışında tamamen saz ve kamışlarla kaplıydı (Karaca, 1990:25).

Daimi gölün kuzeydoğusunda ise Sarısu Gölü (bataklığı) yer almaktaydı. Bataklık alanındaki suların rengi özellikle yazın sarı renkte olduğu için halk tarafından bu isim verilmiştir. Bunun nedeni yazın suların azalması sonucunda tabanda birikmiş olan saz ve kamışların renginin suya yansmasıdır. 9 000 ha.’lık Sarısu Gölü, Karasu Çayı ve Gölbaşı Gölü’nün ayağını oluşturan Muratpaşa deresi tarafından beslenmekteydi. Göl alanı, Kargöl’de olduğu gibi tamamen saz ve kamışlarla kaplıydı. Daimi gölle Comba mevkiinde irtibatı vardı (Şekil 2).

AMİK GÖLÜ'NÜN KÜLTÜREL EKOLOJİSİ

Amik Gölü, anofol sivrisineğinin neden olduğu sıtma hastalığı ile mücadele etmek, Amik ovasındaki tarım arazilerini taşkınlardan korumak ve tarım arazisi kazanmak amacıyla 1950'li yıllardan itibaren kurutulmaya başlanmıştır. Bu kurutma çalışmalarının iki aşamada gerçekleştirildiği görülür. Birinci aşamada, daimi göl alanının sulama suyu sağlamak ve taşkın zararlarını önlemek amacıyla bir rezervuar alanına dönüştürülmesi ve Karagöl ile Sarısu bataklık alanlarının kurtulması planlanmıştır (DSİ., 1958:69). Bunun için daimi göl alanı bir sedde ile çevrelenecek ve gölü besleyen akarsuların Amik ovasındaki yatakları kanallara alınarak suları doğrudan daimi göl alanına boşaltılacaktı. Bu kapsamda Afrin Çayı'nın Kırıkhan-Reyhanlı yol köprüsünden daimi göl alanına kadar olan yatağı, 1955–1956 tarihleri arasında açılan bir kanalla doğrudan göle ulaştırılmıştır. Afrin Çayı kanala alındıktan sonra ova tabanında oluşturduğu Karagöl Bataklığı kurumuştur (Şekil 2).

Sarısu Bataklığını besleyen Karasu Çayı'nın ova tabanındaki 18 km. uzunluğundaki yatağı, 1954 yılında inşa edilen bir kanalla daimi göl alanına bağlanmıştır. Aynı zamanda Muratpaşa Deresi ve ovadaki birçok kaynağın suları, açılan Comba kanalı ile daimi göl alanına ulaştırılmıştır. Daha sonra Gölbaşı Gölü ve Muaratpaşa Deresi'nin suları, Muratpaşa Deresi'nin eski yatağının doğusunda, 1955 yılında inşa edilen 21 km uzunluğundaki bir kanalla daimi göle ulaştırılmıştır. Açılan bu kanallarla Sarısu Bataklığı kurutulmuştur (Şekil 2).

Gölü besleyen diğer akarsuların ova tabanında oluşturduğu bataklıklar da 1955–1960 yılları arasında bu akarsu yataklarının kanallara alınması sonucunda kurumuştur. Ayrıca Amik Gölü'nün fazla sularını, beslenmenin fazla olduğu dönemlerde boşaltmakta yetersiz kalan Küçük Asi Çayı yatağı, 1956–1957 yılları arasında yapılan çalışmalarla derinleştirilmiştir.

Ovadaki bataklıkların kurutulmasına yönelik yukarıda belirtilen çalışmalar gerçekleştirilirken, gölü rezervuar alanına dönüştürecek seddeler yapılmamıştır (Şekil 2). İkinci aşamadaki kurutma çalışmalarında gölün tamamen kurutulması hedeflenmiştir. Gölü besleyen akarsuların ova tabanında oluşturduğu bataklıklar kurutulduktan sonra bu alanlarda sulu pamuk tarımı yapılmaya başlanmıştır. Bu durum, sulama sezonunda göle ulaşan su miktarının her geçen yıl azalmasına

neden olmuştur. Hatta bazı kanallar tamamen kuruyarak Amik Gölü'ne su ulaştıramaz hale gelmişlerdir. Böylece 1958 yılı sonrasında gölün su seviyesi düşmeye ve alanı küçülmeye başlamıştır. 1960 yılına gelindiğinde, göl ve çevresindeki bataklıkların toplam alanı 70 km²'ye düşmüştür (DSİ., 1966:I-II-3). Ortaya çıkan bu gelişme, ilk defa gölün tamamen kurutulabileceği düşüncesini gündeme getirmiştir. Bunun için gölü besleyen akarsuların ova tabanındaki yatakları kanallara alınarak doğrudan Küçük Asi Çayı'na bağlanması hedeflenmiştir. Bunu gerçekleştirmek için çalışmalara 1973 yılında başlanmıştır. Yaz aylarında göl suyunun çekilmesinden de yararlanılarak yeni kanallar açılmış ve bu kanallar aracılığıyla gölü besleyen akarsular doğrudan Asi Nehri'ne ulaştırılmıştır (Şekil 2). Kurutma çalışmaları 1975 yılında tamamlanarak göl tamamen haritadan silinmiştir. Böylece ikinci aşamayı oluşturan kurutma çalışmaları tamamlanmıştır. Bugün eski göl alanında sadece taşkın ve yağışın fazla olduğu dönemlerde geçici bir göl oluşmakta ve yağışların azalmasıyla birlikte bu göl yok olmaktadır.

Birinci aşamada gerçekleştirilen kurutma çalışmalarıyla Amik Gölü'nün kontrol altına alınması ve gölün ıslahı hedeflenmiş, ikinci aşamadaki çalışmalarla ise göl tamamen kurutulmuştur.

4- AMİK GÖLÜ VE YAKIN ÇEVRESİNDE YERLEŞME TARİHİ

Amik Gölü'nün de içinde yer aldığı Amik Ovası, Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden birini oluşturur. Ovayı çevreleyen yükseltileri kesen akarsu vadileri ve geçitler, buranın doğal bir kavşak olmasına yol açmıştır. Yukarı Asi Nehri Vadisi ile Suriye güneyine ve Fenike sahillerine, Afrin Vadisi ile Halep, Hazasu (Gaziantep yöresi) ve Karkamış'a, buradan da Fırat Nehri Vadisi aracılığıyla güneydeki Mezopotamya'ya, Karasu Çayı Vadisi ile kuzeyde Sam'al (Zincirli) ve Gurgum (Kahramanmaraş yöresi)'a, Belen geçidi ile İssos (Erzin-Dört Yol ovası) ve Kilikya (Çukurova) ovalarına, bunun devamında ise İç Anadolu'ya, Aşağı Asi Nehri Vadisi ile de Akdeniz'e açılan bütün yollar Amik Ovası'nda karşılaşmaktaydı (Pamir, 2001:24).

Amik Gölü ve yakın çevresi, yukarıda belirtilen kara, nehir ve deniz yolu ulaşımının yanında uygun iklim koşulları, sulak alan ekosistemi ve verimli topraklar nedeniyle Paleolitik dönemden bu yana kesintisiz yerleşmeye sahne olmuştur. Asi Nehri Deltası ve Amik Ovası'nda yapılan yüzey araştırmaları bu bölgede Paleolitik

yerleşmelerin varlığını ortaya çıkarmıştır (Pamir, 2001:38). Bölgedeki ilk yerleşmelerin sulak alan ekosistemine göre şekillendiği görülür. Diğer faktörlerin yanında Amik Gölü'nün taşkın sularından korunmak amacıyla ilk yerleşmeler, höyük şeklinde inşa edilmiştir. Reyhanlı yakınlarındaki Cüdeyde Höyüğü ve Vadi El Hama höyüklerinde yapılan kazılarda Neolitik döneme ait ileri köy topluluğu izlerine rastlanmıştır. Tell Kurdu, Tell El-Şeyh, Tabara El-Akrad, Çatalhöyük ve Tel Cüdeyde höyüklerinde yapılan kazı çalışmaları, Kalkolitik dönemde de yaygın bir yerleşmenin varlığını ortaya koymaktadır. Amik Ovası'nda Tunç Çağı yerleşme izlerine ise Tell Cüdeyde, Tell Deheb, Tell Tainat ve Tell Acçana höyüklerinde rastlanmıştır (Braidwood and Braidwood,1958). Acçana Höyüğü'ndeki Tunç Çağı saray mimarisi, ovada beylikler şeklinde bir örgütlenmenin varlığına işaret etmektedir. Bu dönemde Amik Gölü ve yakın çevresindeki yerleşmeler, merkezi Acçana olan beyliğe aitti. Bu beylik iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde ise Yamhad Krallığı'na bağlıydı. Daha sonra Hitit egemenliğine giren Acçana Beyliği, M.Ö. 13. yüzyılda Hitit devleti zayıflayınca Amik Ovası ve çevresindeki diğer beyliklerle birleşerek merkezi Kanula (Reyhanlı yakınlarındaki Çatalhöyük) olan Hattena Krallığı'na bağlandı (Tekin, 2002:9).

Amik Ovası'nda, Tunç Çağı sonrası da yoğun ve kesintisiz bir yerleşme gerçekleşmiştir. Hatta Antakya, M.S. II. Yüzyılda, Roma imparatorluğu'nun Roma ve İskenderiye'den sonra üçüncü büyük kenti olmuş, aynı zamanda Doğu Roma'ya başkentlik yapmıştır. Bölge Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı egemenliğine girmiş ve 1918 yılına kadar Halep Vilayeti'ne bağlı kalmış ve 1939 yılında ise anavatana katılmıştır.

Cumhuriyet döneminde göl kurutulmadan önce Amik Ovası'nda yaz mevsiminde nüfus yoğunluğu artış gösterirken yılın diğer aylarında yoğunluk azalmaktaydı. Gölün kurutulması sonucu elde edilen tarım topraklarının dağıtımı Amik Ovası'ndaki yerleşme sayısının ve nüfus yoğunluğunun artmasına neden olmuştur.

Amik Gölü ve çevresindeki meskenler daimi ve geçici olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Toprak sahibi olup gelir seviyesi yüksek olanların evleri daimi mesken olup taştan yada tuğladan yapılmış ve çatıları genelde kiremitle örtülü idi. Ovada yer alan geçici konutlar ise

topraksız çiftçiler ile değişik yerlerden gelen mevsimlik işçilere aitti. Hatay yöresinde “berdi ev” adı verilen bu geçici meskenler Amik Gölü’nde yetişen saz ve kamışlardan inşa edilirdi. Berdi evler, bir sundurma, iki tane çatal, yeteri kadar dikeç ve bir kapı haricinde çivi dahi kullanılmadan, tamamen gölden elde edilen sazlarla yapılmaktaydı ve bazılarının üstleri çamurla sıvanırdı. Berdi evlerde kullanılan saz ve kamışların içerisinde olan durgun hava yalıtkanlık görevi yapmakta, bu nedenle evler yaz aylarında serin, kış aylarında ise sıcak olmaktadır. İşçiler zaman içerisinde ovada yer değiştirdiklerinde bu konutlarını da beraberlerinde götürürlerdi (Türkmen, 1937:114). Berdi evler, dayanıksız oldukları için kısa sürede (10–15 yıl içinde) tahrip olmuşlardır. Aynı zamanda göl kurutulduktan sonra yenileri inşa edilmemiştir. Bu nedenle arazide gözlenememiştir. Ancak günümüze ulaşan fotoğrafları vardır (Foto 1).

Foto 1. Amik Gölü’nde Yetişen Sazlardan Yapılmış “Berdi Ev”.

(Kaynak: Yener 2005’den)

Photo 1. “Berdi House” made of reeds which are grown in Lake Amik.

(Source: Yener, 2005)

Amik Gölü kurutma çalışmaları devam ederken elde edilen araziler 1949 yılından itibaren topraksız çiftçilere dağıtılmaya başlanmıştır. 1949–1955 yılları arasında 10 085 aileye tarım arazisi verilmiştir. Başlangıçta aile başına 40 dönüm dağıtılan topraklar daha

sonraları 10–20 dönüme düşürülmüştür (Çalışkan, 2003:111). Toprak sahibi olmadan önce büyük arazi sahiplerinin (Türkmen Beyleri) yanında geçici meskenlerde ikamet eden bu çiftçiler, toprak sahibi olduktan sonra kendi arazilerine kalıcı meskenlerini inşa etmişlerdir. Bu durum Amik Ovası'nda nüfus ve yerleşmenin artmasına neden olmuştur.

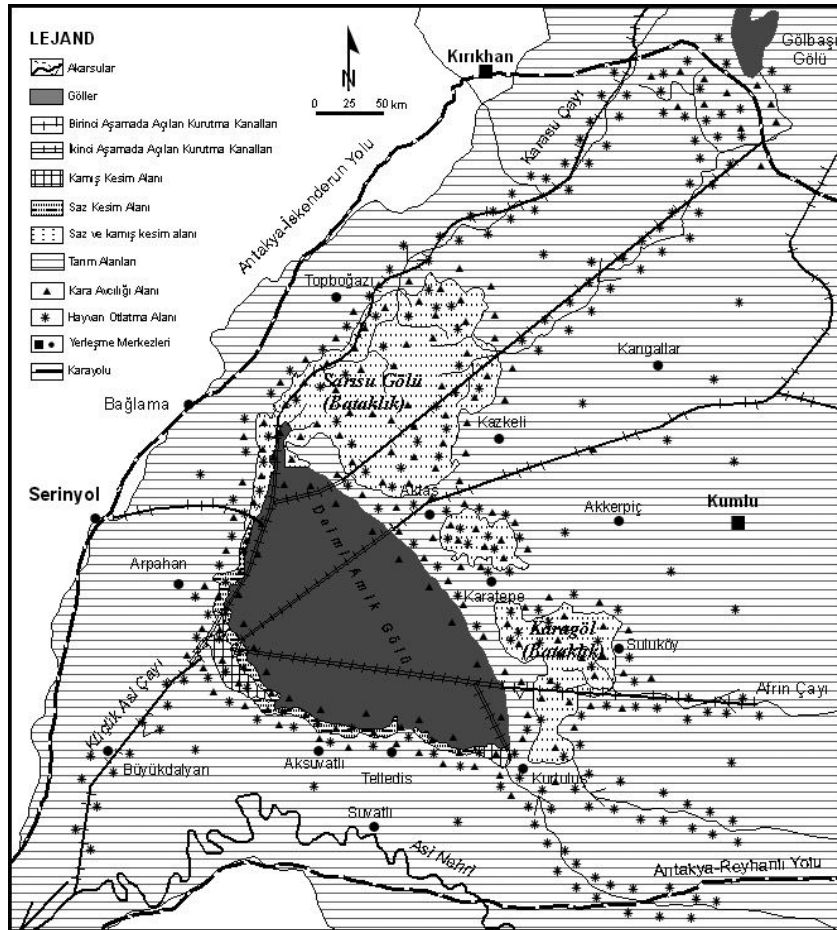
5- AMİK GÖLÜ ÇEVRESİNDE KURUTMA ÖNCESİ YAŞAM

Amik Gölü, yakın çevresindeki insanların yaşamlarında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Varlığı süresince insanları kendine çeken göl, çevresindeki insanlara balıkçılık, kara avcılığı, tarım, hayvancılık, saz ve kamış kesimi, su kaynakları ve eko-turizm gibi ekonomik imkanlar sunuyordu. Göl çevresindekiler ilkbahar, yaz ve sonbahar aylarında tarım ve hayvancılıkla uğraşırken kış mevsiminde işsiz kaldıklarında manda otlatma, av rehberliği, kara avcılığı, balık avcılığı ve saz kesimi gibi etkinliklerde bulunuyorlardı. Gölün sunduğu bu imkanların çevredeki insanlar tarafından değerlendirilmesi sonucunda yöreye ait sosyo-ekonomik-kültürel bir ilişki döngüsü ortaya çıkmıştır. Bu döngü aşağıda özellikleri belirtilen kültürel ekolojinin oluşmasına neden olmuştur (Şekil 3).

a- Balıkçılık

Amik Gölü zengin bir balık popülasyonuna sahipti. Bu popülasyon içinde bugün bölgede görülmeyen Ulubat balığı (*Acanthobrama mirabilis*), Hemigrammocapoeta sauvagei, Beni balığı (*Cyprinion macrostomus*), Yapışkan balığı (*Garra variabilis*), Sis balığı (*Aspius vorax*), Bıyıklı Balık (*Barbus capito*, *Barbus capito pectoralis*, *Tor canis*), Sirink (*Barbus rajanorum*), Küçük gördek Balığı (*Rutilus tricolor*), Tirsi balığı (*Alosa fallax nilotica*), Orthrias panthera, Çöpçü Balığı (*Orthrias argyrogramma*), *Orthrias insignis*, Sivrisinek balığı (*Aphanius fasciatus*, *Gambusia affinis*), *Alburnus coeruleus*, *Alburnus kotschyri*, *Acanthobrama centisquama*, *Leuciscus berak*, *Tylognathus caudomaculatus*, *Tylognathus nanus*, Çöpçü Balığı (*Cobitis simplicispinna*), Dişli Sazancık (*Aphanius sophiae*) gibi türler yer almaktaydı (Yalçın, 1997:78). Bunların yanında bugün halen gölü besleyen akarsularda varlıklarını sürdüren, Yılan Balığı (*Anguilla anguilla*), Kedi balığı (*Myxus halepensis*), Horozbina balığı (*Blennius fluviatilis*), Karabalık (*Clarias lazera*), Bıyıklı balık (*Cobitis sp.*), *Orthrias angorae*, Akçapak balığı (*Acanthobrama marmid*), A.

terraesanctae, *Alburnus pallidus*, Anadolu İnci balığı (*A. orontis*), *Bertinius longiceps*, Bizir (*Carasobarbus luteus*), Karaburun balığı (*Chondrostoma regium*), Siraz balığı (*Capoeta capoeta angorae*), *Capoeta capoeta damascina*, Çepiç=Berat (*C. trutta*), Sazan (*Cyprinus carpio*), Vantuzlu balık (*Gara rufa obtusa*), Tatlısu Kefali (*Leuciscus cephalus*), Akbalık (*L. Lepidus*), Yağ balığı (*Phoxinellus zeregi*), Dişli sazancık (*Aphanius cypris*) gibi türler de (Yalçın, 1997:75,76) Amik Gölü'nde bulunmaktaydı.

Şekil 3. Kurutulma Öncesi Amik Gölü Kültürel Ekoloji Haritası
Figure 3. Amik Lake's Cultural Ecology Map Before Drying

Amik gölü ve çevresindeki bataklık alanları ile bu göl ve bataklıkları besleyen akarsularda yoğun bir şekilde balık avcılığı gerçekleştirilmekteydi. Hatta bu amaç için gölün farklı yerlerinde dalyanlar oluşturulmuştu. Bugünkü Büyükdalyan köyü ve Küçükdalyan beldesi isimlerini bu dalyanlardan almaktadır (Şekil 3). Cumhuriyet döneminde balıkların avlanması, Mal Müdürlüğü tarafından şahıslara kiralanarak gerçekleştirilmekteydi. Bu şekilde göl, 1930–1950 yılları arasında Durmuş DEBBOOĞLU, 1950–1975 yılları arasında ise Sabri DALYAN tarafından kiralanmıştır. Amik Gölü'nde avlanan ve bugün hayatta olanların verdiği bilgilere göre gölde, 200–250 kayak ve 100–150 balıkçı bulunmaktaydı. Ancak söz konusu kayıkların hepsi balık avlamada kullanılmazdı. Gölde daha çok yılan balığı, karabalık ve çeşitli sazan türleri avlanırdı.

Amik Gölü, yılan balıklarının beslenmesi için oldukça elverişli özelliklere sahipti. Gölde boyu 1 metreyi aşan yılan balıkları bulunurdu. Yılan balıkları özellikle sonbahardan kışa ve kıştan ilkbahara geçiş dönemlerindeki orajlı havalarda bolca avlanırdı. Nisan-Mayıs ayları arasındaki sıcak havalarda ise daha çok karabalık avcılığı gerçekleştirilmekteydi. Gölde avlanan karabalıkların ağırlıkları 20 kg bulurdu. Bunların dışında ağırlıkları 1,5 kilogramı bulan sazanlar (Karaömeroğlu, 1997:17), ve diğer balıklar, yılın her mevsiminde avlanırdı.

Amik Gölü'nde 1950–1975 yılları arasında gerçekleştirilen balıkçılık faaliyetleri hakkında, Sabri DALYAN'ın oğlu Talat DALYAN şu bilgileri vermiştir: “Amik Gölü'nden yılda 80 ton yılan balığı, 100–150 ton karabalık ile 200 ton sazan türleri avlanırdı. Avlanan balıklar, yöre halkının balık ihtiyacını karşılamasının yanında tatlı su balığına rağbet gösteren Ortadoğu (Suriye, Lübnan ve Filistin) ve Avrupa (Almanya) ülkelerine ihraç edilmekteydi. Yörede yaşayan insanların birçoğu, pulsuz olan karabalık ve yılan balığını inançlarından dolayı yemezlerdi. Bu nedenle söz konusu balıklar ihraç edilirdi. 1950 öncesi daha çok kurutularak Ortadoğu ülkelerine ihraç edilen bu balıklar, 1950 sonrası taze balık şeklinde hem Ortadoğu ülkelerine hem de Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Balık ihracatı yöre ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktaydı. Sabri DALYAN, Amik Gölü'ndeki balıkçılıktan elde ettiği gelir ile 5 dönüm olan arazi varlığını, 500 dönüme çıkarmıştır.”

Yine Durmuş DEBBOOĞLU, balık ihracatından elde ettiği gelirle kısa sürede zengin olmuştur (Güney rüzgarı, 1999:6).

b- Kara Avcılığı

Amik Gölü, ülkemizde kara avcılığının en yoğun yapıldığı sulak alanlardan biriydi. Bunun nedeni gölün çok farklı türlerden oluşan büyük kuş popülasyonlarına sahip olmasıydı. Bunda ise Amik Gölü'nün özellikleri etkiliydi. Her şeyden önce Amik Gölü, kıtalar arası kuşların önemli göç yollarından biri üzerinde -kışın suları donan ve donmayan bölgeler arasında- suları donmayan sulak alandı. Aynı zamanda su kuşlarının yemlenmesi için ideal sığıltaydı. Göl çevresinde bütün yıl yeşil olarak kalan ot, saz ve kamışlık alanlar, yaz aylarında suların çekilmesi sonucunda kuruyan ve bataklık haline dönüşen alanlardaki ot, saz ve kamışların da eklenmesiyle daha da genişlemekteydi. Bu geniş ot, saz ve kamışlarda bütün yıl yoğun olarak hayvanlar otlatılırdı. Bu hayvanların dışkıları ot, saz ve kamışlar için gübre, kuşlar için ise içlerindeki yiyecek maddelerinin yanında çok sayıda barındırdıkları böcekler nedeniyle iyi bir besin deposu oluşturmaktaydı. Ayrıca Amik Gölü'nün her tarafında bulunan saz ve kamışlar, su kuşlarının fırtınalara karşı korunmasına, bazı yiyecek maddelerinin daha bol oluşmasına, kuşların gizlenmesine, konaklamasına ve yuvalamasına imkan vermektedir. Böylesi zengin bir ortamı her gölde bulmak mümkün değildir.

Amik Gölü, yukarıda belirtilen özellikler nedeniyle gerçek anlamda bir kuş cenneti idi. Göl alanında 48 göçmen kuş yavru lamaktaydı. Bir gece avında vurulan kuşun ayağındaki "Stockholm-1954" yazılı levha bunun açık bir delilidir (Karaömeroğlu, 1997:17). Amik Gölü'nde tespit edilen kuş türü sayısı ise 250'dir. Bu türlerin bazılarının popülasyonları oldukça dikkat çekiciydi.

Türkiye'de yaşayan ve nesli tehlike altında olan yılan boyun (Anhinga rufa), kaskarabatağı, kara kanatlı (Glareola nordmanni), bataklık kırlangıcı (Glareola pratincola) ile hassas statüsündeki dikkuyruk (Oxyura leucocephala), küçük kerkenez (Falco naumanni), şah kartal (Aquila heliaca) gibi türler Amik Gölü'nde yaşamaktaydı. Bunların yanında göl alanında turaç (Francolinus francolinus), kınalı keklük (Alectoris chukar), sakarmeke (Fulica atra), sığircık (Sturnus vulgaris), bıldırcın (Coturnix coturnix), incir kuşu (Anthus compestris), çulluk

(*Scolopax rusticola*), yaban kazları, yaban ördekleri, angıt (*Tadorna ferruginea*), su tavuğu (*Gallinula chloropus*), leylek (*Ciconia ciconia*), siflür, barbarın, bıyıklı baştankara (*Panurus biarmicus*), bataklık kiraz kuşu (*Emberiza schoeniclus*), İspanyol serçesi (ölüdeniz serçesi), (*Passer mobidicus*), çulha kuşu (*Remiz pendulinus*), büyük kamışçın (*Acrocephalus arundinaceus*), saz bülbülü (*Acrocephalus scirpaceus*), büyük akbalıkçıl (*Egretta alba*), balaban (*Botaurus stellaris*), turna (*Grus grus*), kızkuşu (*Vanellus vanellus*), yelpaze kuyruk (*Cisticola juncidis*), kamış bülbülü (*Cettia cetti*), yakalı fay ve arıkuşu (*Merops apiaster*) gibi kuşlar da yoğun olarak bulunmaktaydı.

Zengin besin kaynağı nedeniyle Amik Gölü'ne Ağustos ayında başlayan bıldırcın akını, Ekim sonuna kadar devam ederdi. 15 Ekimden sonra ördek akını başlardı. Ördeğin her türünün bulunduğu göl alanında özellikle kirik ördeği sürüleri dikkat çekmekteydi. Bunların yanında Amik ovasının her yerinde sığırcık sürülerine rastlanırdı. Akşam saatlerinde yuvalarına dönen sığırcık sürülerinin Amik ovasından geçişleri saatlerce sürerdi (Karaca, 1989:18).

Bu çok sayıdaki kuş türü ve popülasyonu, daimi göl çevresinde, bataklık alanlarında ve ovadaki akarsu boylarında yoğun bir kara avcılığın yapılmasına neden olmaktaydı (Şekil 3). Bu nedenle yerel avcılar ve Türkiye'nin çeşitli illerinden (İstanbul, Adana vb.) gelenlerin yanında, Ortadoğu (özellikle Lübnan), Avrupa ve Amerika'dan gelen birçok yabancı turist avcılar, Amik Gölü'nde avlanırlardı. Hatta Çörçil ve kızı gölde avlanmışlardır (Karaca, 1989:17). Gölde av rehberliği yapmış olan Bahattin ŞABANOĞLU, göl çevresinde 300–400 avcının bulunduğunu ve her yıl ülkemizin farklı yerlerinden gelen avcıların yanında Lübnan'dan 100, Amerika'dan 15–20, Suriye'den 75 kişinin gölde avlandığını ve bunlara 150 rehberin hizmet verdiğini belirtmektedir. Göl alanında daha çok geceleyin avlanma gerçekleşirdi. Gündüzleri ovadaki tarlalarda bulunan ördekler, geceleyin beslenmek için göl alanına gelirlerdi. Geceleyin göl alanında o kadar çok avcı bulunurdu ki etrafa bakıldığında yanan kayık lüks lambalarının ışıkları, insana şehirdeymiş havası verirdi. Bütün bu yoğunluğa rağmen akşamları göl alanına beslenmek için akın akın ördek sürüleri gelirdi (Karaca, 1999:37).

Avlanan kuşlar Antakya, Kırıkhan ve Reyhanlı gibi merkezlerdeki pazarlarda satılırdı. Ayrıca göl çevresinde yaşayanlar et ihtiyaçlarının büyük kısmını gölde yaptıkları avlarla karşılardı. Hatta yörede av ördeklerinin etiyle yapılmış bulgur pilavı, çok tercih edilen bir yemektir. Avlanan kuşların tüylerinden ise yastık yapılmaktaydı. Göl ve çevresinde kuş avcılığı yanında tavşan, karaca, yaban keçisi avcılığı da yapılmaktaydı.

c- Tarım

“Amik Ovasındaki tarımsal faaliyetler olmasaydı Asi Vadisi, Kuseyr Platosu ve Amanos Dağları’ndaki fakir halk, hatta orta halli halkın bir kısmı senelik ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayamazlardı” (Türkmen, 1937:62). Bu ifade Amik ovasındaki tarımın çevrede yaşayan insanlar için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ovadaki tarımsal faaliyetler ise göle göre şekillenmiştir. Gölü besleyen su kaynakları, göl alanının mevsimlik değişmesi ve ovadaki toprak mülkiyeti bunda etkili olmuştur.

Amik ovasında büyük arazi sahipleri Sünni Türk aileleriydi. Hatay’da bunlara “Türkmen Beyleri” denmektedir. Türkmen Beylerinin dışında ovada yaşayanlar işçi olarak çalışmaktaydılar. Toprakların nasıl işletileceği Türkmen Beyleri tarafından belirlenmekteydi. Buna göre Amik Ovası’ndaki topraklar üç şekilde işletilirdi (Türkmen, 1937:58).

Ortakçılık usulü: Toprak sahibi, arazisini bir yıllığına çiftçiye kiralardı. Tarlaya ekilecek tohum arazi sahibi tarafından verilirken diğer bütün işler ve masraflar çiftçiye aitti. Hasat zamanı vergi çıkarıldıktan sonra çiftçi ürünün yarsını alırdı. Bu Amik Ovasında en çok uygulanan yöntemdi.

Maraba usulü: Toprak ve tarım için gerekli olan her şey arazi sahibi tarafından verilirdi. Çiftçi yalnızca emeğini ortaya koyardı. Bu usulde vergi çıkarıldıktan sonra ürünün dörtte biri çiftçiye verilirdi.

Azab usulü: Çiftçi, mal sahibinin bütün işlerini belli bir ücret karşılığında yapardı. Çiftçinin ailesiyle birlikte bütün masrafları mal sahibi tarafından karşılanırdı. Hatta çiftçi mal sahibinin gösterdiği evde otururdu. Azablar sadece tarım işlerini değil mal sahibinin her türlü işlerini yapmakla sorumluydular. Hasat zamanı önceden belirlenen ücret

çiftçiye ödenirdi. Azablık bir yıllık olup taraflar isterse bu süreyi uzatabilmekteydiler.

Kurutma öncesi tarımla uğraşanların verdiği bilgilere göre Amik Gölü ve ovasında yukarıda belirtilenlerden daha farklı uygulamaların da olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bu bilgilere göre nadasa bırakılan tarlalara, Kuseyr Platosu'nda işini bitirmiş ve bir iki ay boş vakti olan köylüler ile Asi Vadisi ve Amanos Dağları'ndaki köylüler tarafından yetiştirme süresi 2-3 ay gibi kısa olan (beyaz darı gibi) ürünler ekilirdi. Bu tür tarımsal etkinliklerde yalnız tohum mal sahibi tarafından verilirdi. Diğer bütün gereksinimler ve işler çiftçiye aitti. Aslında bu uygulamada çiftçiler, çifte kazanç elde etmekteydiler. Amik Gölü'nün sularının çekilmesiyle ortaya çıkan otlaklarda hayvanlarını beslemek için ovaya gelirlerdi. Böylece hayvanlarını otlattıkları süre içinde tarımsal faaliyet yapma fırsatını da bulmaktaydılar. Ayrıca Asi Vadisi'nde yazın boşta olan bahçıvanlar, Amik Gölü kenarında ve ovadaki akarsu boylarında sebze yetiştirirlerdi. Daha çok kavun, karpuz ve mısır yetiştiren bu bahçıvanlar, toprak sahiplerine belirli oranlarda hisse verirlerdi.

Amik Gölü'nün de içinde yer aldığı Amik Ovası'nda, yukarıda belirtilen tarımsal faaliyetlerin sürekli ya da mevsimlik işçilerle gerçekleştirildiği görülür. Özellikle yazın işsiz kalan Kuseyr Platosu, Asi Vadisi ve Amanos Dağları'ndaki yerleşmelerden, hatta Halep'ten (Türkmen. 1937:61) birçok göçmen ovaya çalışmak için gelirdi. Bu işçiler, Amik Gölü'nde yetişen saz ve kamışlardan inşa edilen, "berdi" adı verilen meskenlerde konaklardı (Foto1).

Yukarıda belirtilen bütün usullerde Amik Ovası'nda daha çok şu ürünler yetiştirilirdi. Gölü besleyen akarsuların ovadaki yatakları boyunca 1950 öncesi çeltik tarımı yapılırken, kurutma çalışmalarına paralel olarak çeltik yerini pamuğa bırakmıştır. Ovada ilk pamuk tarımına başlandığı 1940'lı yıllardan sonra tarımsal yapıda değişimler ortaya çıkmıştır. Yaz aylarında beslenme azlığı, buharlaşma ve sulama suyu kullanılması, göl ve bataklık alanlarının daralmasına neden olurdu. Su çekilmesinin en erken olduğu alanlarda pamuk, çekilmenin daha geç olduğu alanlarda ise mısır, beyaz darı, fasulye, karpuz, salatalık, hıta, acur vb. ürünler yetiştirilirdi. Ovada taşkın tehlikesi olmayan alanlara ise Ekim ayında buğday ekilirdi.

d- Hayvancılık

Amik Gölü ve çevresinde dikkati çeken bir diğer ekonomik faaliyet ise hayvancılıktı. Ovada her yıl nadasa bırakılan araziler, göl çevresindeki taşkın ve bataklık alanları, gölü besleyen akarsu havzalarındaki yeşil ot toplulukları ile hasat sonrası tarım arazilerindeki artıklar, zengin bir hayvancılık potansiyeli oluşturmaktaydı (Şekil 3). Özellikle göl sularının çekildiği alanlarda yetişen ayrık otu yazın otlatmada, kışın ise kurutularak hayvan yemi olarak kullanılmaktaydı. Bu nedenle Amik Ovası ve çevresi uzun yıllar Güney Anadolu'nun merası olarak kullanılmıştır. Göl çevresi ve ovadaki yeşil otlaklarda pek çok evcil hayvan beslenirdi. Buralarda otlatılmak üzere yakın ve uzak çevreden hatta Musul çevresinden bile çok sayıda hayvan sürüsü getirilirdi (Türkmen, 1937:60). Ancak Fransız işgalinden sonra uzak çevreden hayvan sürülerinin gelmesi kesintiye uğramıştır. Daha çok küçükbaş hayvan sürüleri buradaki geniş otlaklarda birkaç ay iyice beslenir ve sezon sonunda İskenderun limanından ihraç edilirdi. Bu durum karşısında Türkmen Beyleri nadasa bırakılan tarlalardaki otları, belli bir ücret karşılığında sürü sahiplerine verirlerdi. Yine bu otlar, tüccarlar tarafından alınır ve balya yapılarak satılırdı. Her yıl bu şekilde 4 000–7 000 ton ot elde edilirdi (Türkmen, 1937:79).

Kurutma öncesi göl çevresinde oturan köylülerle anket ve mülakatlardan hayvancılık hakkında şu bilgiler ulaşılmıştır. “Amik Gölü çevresinde her mevsim var olan yeşil ot ve sazlar, herhangi bir masraf yapmadan hayvanların beslenmesini sağlamaktaydı. Temmuz-Eylül döneminde gölün suyu iyice çekilerek bataklık oluşurdu. Bu dönemde ekim zamanı tamamen geçmiş olduğu için suyun çekildiği alanlarda diz boyu su ayrığı denilen otluklar ve sazlıklar oluşurdu. Ovanın tüm hayvanları göl suyunun çekilmeye başladığı Temmuz ayı başlarında Amik Gölü kıyısına getirilir ve Ekim ayına kadar burada otlatılırdı. Ekim ayında ise hasadı yapılan pamuk tarlaları otlak olarak kullanılırdı”.

Amik gölü ve çevresinde küçükbaş hayvan sürülerinin yanında büyükbaş hayvanlar da beslenirdi. Yazın sığır, manda sürüleri, kışın ise yaylacı at sürüleri otlatılırdı (Alagöz, 1944:215). Özellikle Harim-Demirköprü arasında manda ve inek sürüleri çoğunlukta idi. Ayrıca gölü besleyen akarsuların ovada oluşturduğu bataklık alanlarında manda besiciliği ön plandaydı. Göl çevresindeki her ailenin 15–20 ineği vardı

(Karaca, 1989:16). Büyükbaş hayvanlar, çobana ihtiyaç duyulmadan bütün yıl göl çevresinde beslenirdi. Arazi çalışmalarında elde edilen bilgilere göre, göl ve çevresinde 5000'nin üzerinde manda, 2500 inek ve 1500 kadar at olduğu tespit edilmiştir.

Hayvanlarını Amik Gölü ve çevresinde besleyenlerin evlerinden veya köylerinden ayrılarak Amik Gölü'nde geçirdikleri süreye bu süre içindeki geçici meskenlere “banı” adı verilmekteydi (Karaboran, 1985:88). Banı dönemi hayvancılıkla uğraşanların en mutlu olduğu ayları oluştururdu. Çünkü bu dönemde elde ettikleri bol süt ve süt ürünleri, şehirlere götürülerek pazarlanır ve bol kazanç elde edilirdi.

Amik Gölü kurutulunca çevredeki çayır ve mera alanları daralmıştır. Buna bağlı olarak mera hayvancılığı gerilemiş yerini besi hayvancılığına bırakmıştır.

e- Saz ve Kamış Kesimi

Bir gölde saz ve kamışların yetişmesi için gölün sığ olması, hatta yaz aylarında kuruması veya bataklık haline dönüşmesi gerekir. Amik Gölü'nün büyük bir bölümü böylesi bir özelliğe sahip olduğu için gölde geniş saz ve kamış alanları mevcuttu. Aynı zamanda Akdeniz ikliminin etkili olduğu göl alanında kar yağışlarının ve don olaylarının görülmemesi, her mevsim saz ve kamışın yetişmesine imkan verilmekteydi. Daimi göl çevresi, Sarısu ve Karagöl bataklık alanlarında yoğun bir şekilde saz ve kamışlar yetişirdi (Şekil 3). Daimi göl içinde saz ve kamış yetişmezdi. Ancak çevresinde semer imalatında kullanılan ve yerli halkın “zubeybiye” adını verdiği sazlar yer alırdı. 1958 yılından sonra, yaz aylarında daimi göl alanı gittikçe daralmış ve yer yer bataklık haline dönüşmüştür. Bu bataklık alanlarında ise saz ve kamışlar yetişmeye başlamıştır.

Karagöl bataklık alanında daha çok berdi evlerinin damında kullanılan “berdi” adı verilen sazlar yetişmekteydi. Sarısu bataklığında ise sazların her çeşidi yetişirdi. Özellikle berdi evlerinin çatı iskeletinde kullanılan ve yerli halk tarafından “pat” adı verilen sazlar yoğunlukta idi.

Amik Gölü'nde yetişen saz ve kamışlar; berdi ev, hasır, sepet, yük taşımacılığında kullanılan zembil, sirece ve semer yapımı ile yakacak ihtiyacının karşılanmasında kullanılmaktaydı. Önceleri saz ve kamışlar yazın topraksız çiftçiler tarafından işletlenirdi. Kim nereyi

işaretlemişse o alandaki saz ve kamışlar işaretleyene ait olurdu. Daha sonraları saz ve kamışlar Mal Müdürlüğü' tarafından kiralanmıştır. Suların çekilmesiyle birlikte (Mayıs-Haziran) saz ve kamışların kesilmesine başlanırdı. Yağışlı dönemin tekrar başladığı Ekim-Kasım aylarına kadar kesim işleri devam ederdi. İnce saplı kamışlar (berdi), “mencel” adı verilen uzun saplı orakla biçilirdi. Biçilen saz ve kamışlar bağ yapılarak evlerin bahçesinde istif edilirdi. Bu saz ve kamışlar, yakın ya da uzak çevreden gelen yerli alıcılara satılmanın yanında (Karaca, 1990:26) yurt dışına ihraç edilirdi. 1962–1974 yılları arasında, Amik Gölü sazları işletme hakkına sahip olan ve aynı zamanda sazların ihracatını gerçekleştiren M. Fatih DEHNİOĞLU'nun verdiği bilgilere göre, gölden her yıl 80–100 kamyon (48 000–60 000 bağ) saz elde edilirdi. Bu sazların büyük bir bölümü Suriye'ye ihraç edilmekteydi. Ayrıca sazlar, Antakya ve çevresinde yoğun bir şekilde sazlardan hasır üretilmekteydi. Bu hasırlar iç ve dış pazarlara satılmaktaydı.

f- Eko-Turizm

Amik Gölü aynı zamanda eko-turizm imkanı sunmaktaydı. Daha önce de ifade edildiği gibi avlanmak amacıyla buraya gelen yerli ve yabancı avcılar, konaklama, beslenme ve rehberlik hizmetleri alarak yöreye ekonomik girdi sağlamaktaydı. Av sezonunda Antakya'daki bütün oteller en dolu günlerini yaşamaktaydı. Avcıları göl alanında avlanmaya çıkartmak ya da gezdirmek için kılavuzluk yapan 150 rehber bulunurdu. Ayrıca göl, ornitolojik bir gözlem alanı oluşturmaktaydı. Bunun yanında doğal manzarası ayrı bir rekreasyon imkanı sağlamaktaydı. Gece ve gündüzleri öten kuşların sesini dinlemek ayrı bir güzellikti.

Kısaca Amik Gölü, suların donmadığı, tüm yıl yeşil saz ve kamışların eksik olmadığı, göçmen kuşların konakladığı, yerli kuşların mekan edindiği, tatlı su balıklarının bulunduğu, bin bir çeşit makro ve mikro canlıların üreyip çoğaldığı, avcılarının av partileri düzenlediği, doğa severlerin hayranlıkla seyre koyulduğu mükemmel bir ekosistem ve büyük bir kuş cenneti idi.

SONUÇ

Amik Gölü çevresinde yaşayan insanlar, kültürel zenginliklerini ve adaptasyon kabiliyetlerini gölün sunmuş olduğu biyolojik değerlerle birleştirerek kendilerine has sulak alan kültürel ekolojisi oluşturmuşlardır. Bu kültürel ekoloji içinde balıkçılık, kara avcılığı, hayvancılık, tarım, saz ve kamış kesimi, eko-turizm gibi sosyo-ekonomik ve kültürel faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler, yerel ölçekten çok ulusal, hatta uluslararası boyutlarda gerçekleşmiştir. Ancak 1950'li yıllarda başlanan ve 1975'de tamamlanan Amik Gölü kurutma işlemleri sulak alan kültürel ekolojisinde değişimlere yol açmış ve bunun sonucunda kurutma öncesine ait birçok kültürel faaliyet ortadan kalkmış ve daha çok tarımsal faaliyetlerin ön planda olduğu kültürel ekoloji gelişmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu yeni durumun kurutma öncesine göre ekonomik olmadığını ve birçok çevre sorununu beraberinde getirdiğini, kurutma öncesi ve sonrasını yaşayanların büyük bir çoğunluğunun “göl kurutulmasaydı” ya da “göl kurutulmadan önce daha mutluyduk” sözleri açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bugün ülkemizde sulak alanların işlevleri ve önemi gerçek boyutlarıyla anlaşılabilmesi için öncelikli olarak sulak alanların kültürel ekolojisi iyi bilinmeli ve anlaşılmalıdır. Aksi takdirde sulak alanların gerçek manada korunabilmesi ve hazırlanan yönetim planlarının uygulanabilmesi mümkün değildir.

KAYNAKLAR

- Arı, Y., 2003: “Manyas Gölü'nün Kültürel Ekolojisi: Tarihi Süreçte Adaptasyon ve Değişim”. *Türk Coğrafya Der.*, Sayı:40, s.75-97, Ankara.
- Arı, Y., 2006: “Ramsar Sözleşmesi'nin Doğa Koruma Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış”. *Doğu Coğrafya Der.*, Yıl:11, Sayı:15, s.275-302, Erzurum.
- Alagöz, C., 1944: “Coğrafya Gözüyle Hatay”, *Ank. Üni., DTCF. Der.*, C.II, Sayı:2, s.203-216, Ankara.

- Braidwood, r.j. And braidwood, L.S., 1958: *Excavation in the Plain of Antioch: In the Earlier Assemblages Phases A-J. The University of Chicago Pres*, Chicago, Illinois.
- Cowardin, L.M., Carter, V., Golet, F.C., Laroe, E.T., 1979: *Classification of Wetlands and Deepwater Habitats of the United States*. U.S. Department of Interior Fish and Wildlife Service, Washington, U.S.A.
- Çalışkan, V., 2003: “Amik Ovası ve Amik Gölü: Bir Sulak Alanı Kurutma Deneyiminin Günümüze Ulaşan Etkileri”. *Türk Coğrafya Der.*, Sayı:41, s.97–125, İstanbul.
- Çevre Bakanlığı, 2000: *Ramsar Sözleşmesi El Kitabı*. Çevre Bakanlığı Çevre Koruma Genel Müdürlüğü, 2. Baskı, Ankara.
- DSİ., 1958: *Asi Havzası İstikşaf Raporu*. T.C. Nafia Vekaleti. DSİ. Etüt ve Plan Dairesi Reisliği, İstikşaf Rapor No: 12–6, Ankara.
- DSİ. ve İECO., 1966: *Amik Geliştirilmesi Teknik Ve Ekonomik Fizibilite Raporu, Amik Gölü ve Tahtaköprü Projeleri*. DSİ., Ankara.
- Gülen, L., Barka, A.A. VE Toksöz, M.N., 1987: “Kıtaların Çarpışması ve İlgili Kompleks Deformasyon: Maraş Üçlü Eklemi ve Çevre Yapıları”. *Hacettepe Üni., Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yerbilimleri Der.*, Sayı:14, s.319-336, Ankara.
- Güney Rüzgarı Dergisi, 1999: “Havaalanı Çözumsuz Değil!”. *Hatay Güney Rüzgarı Der.*, Yıl:3, Sayı:30-31, s.6-10, Antakya.
- Herzog, E., 1954: *Antakya Civarındaki Amik Ovası İdrolojik Etüd Raporu*. MTA., Derleme Rap No:2727, Ankara.
- Karaca, H., 1989: “Kurutulan Amik Gölü’nün Kısmen de Olsa Tekrar Oluşturulmalıdır”. *Güneyde Kültür Der.*, Cilt:1, Yıl:1, Sayı:1 (Mart), s.16-18,23, Antakya.
- Karaca, H., 1990: “Amik Gölü’nün Bildiğim Özellikleri”. *Güneyde Kültür Der.*, Cilt:2, Sayı:15 (Mayıs), s.23-28, Antakya.
- Karaca, H., 1999: “Neden Amik Gölü?” *Hatay Güney Rüzgarı Der.*, Yıl:3, Sayı:30-31, s.36-38, Antakya.

- Karaboran, H., 1985: "İki Eğreti Yerleşme Şekli: Banı ve Pey". *Türk Dünyası Araştırmaları Der.*, Sayı:39, s.83-104, İstanbul.
- Karaömeroğlu, K., 1997: "Soyu Tükenen Kuşlar". *Hatay Güney Rüzgarı Der.*, Yıl:1, Sayı:3, s.17, Antakya.
- Korkmaz, H., 2005: *Amik Gölü'nün Kurutulmasının Yöre İklimine Etkileri*. MKÜ. BAP. Projesi, Proje No: 03 F 0701, Antakya.
- Mitsch, W.J. and Gosselink, J.G., 2000: *Wetlands*. Third ed. Wiley, New York.
- Mursaloğlu, A.C., 2000: "Amik Gölü". *Hatay Güney Rüzgarı Der.*, Yıl:4, Sayı:32 (1999Aralık-2000 Ocak), s.32-34, Antakya.
- Över, S., Ünlügenç, U.C. Ve Özden, S., 2001: "Hatay Bölgesi Etkin Gerilme Durumu". *Hacettepe Üni., Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yerbilimleri Der.*, Sayı:23, s.1-14, Ankara.
- Öztemir, F., Necioğlu, A. ve Bağcı, G., 2000: "Antakya ve Çevresinin Depremselliği ve Odak Mekanizması Çözümleri". *TMMOB. Jeofizik Mühendisleri Odası, Jeofizik*, Cilt:14, Sayı:1-2, s.87-102, Ankara.
- Ramsar Convention Bureau, 1992: *Ramsar Convention*, Slimbridge. England.
- Pamir, H., 2001: *Seleuceia Pieria*. Ank. Üni., Sosyal Bilimler Enst. Arkeoloji (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı Doktora Tezi (Yayımlanmamış), Ankara.
- Perinçek, D. ve Eren A.G., 1990: "Doğrultu Atımlı Doğu Anadolu ve Ölü Deniz Fay Zonları Etki Alanında Gelişen Amik Havzasının Kökeni". *Türkiye 8. Petrol Kong. Bild.*, s.180-192, Ankara.
- Robinson, J.L., 2005: *Coğrafyanın Dört Gelenegine Yeniden Bakış*. (Çeviren: Yılmaz Arı), 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, Çizgi Kitabevi, s.135-146, Konya.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N., 1998: *Beşeri Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekan*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Türkmen, F.,1937: *Mufasssal Hatay*, Cilt.I. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

- Tekin, M., 2002: *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*. Mustafa Kemal Üni. Yay. No:14, Antakya.
- Yener, K.A., 2005: *The Amuq Valley Regional Projects Volume 1, (Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002)*. The Oriental of the University of Chicago, Oriental Institute Publications, No:131, Chicago, Illinois
- Yalçın, Ş., 1997: “Asi Nehri (Orontes) ve Bağlı Suların Balık Faunası”. *IX. Ulusal Su Ürünleri Sempozyumu Bil. Kitabı*, Cilt: I, s.73–80, Eğirdir/Isparta.